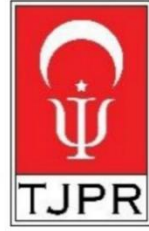

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Sayı: 8 • Aralık 2023 • 65-80
Issue: 8 • December 2023 • 65-80

Covid-19 Hastalarında Dini Başa Çıkma Üzerine Nitel Bir Çalışma

A Qualitative Study on Religious Coping
in Covid-19 Patients

Ramazan Öncül

Yüksek Lisans Öğrencisi
Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: ramazanoncul@hotmail.com
Orcid: 0000-0001-5556-6966
Çorum / Türkiye

MA Student
Hitit University
Institute of Social Sciences
E-mail: ramazanoncul@hotmail.com
Orcid: 0000-0002-6269-1834
Çorum / Türkiye

<https://doi.org/10.59379/tdpd.1293921>

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Makale Türü • Article Type Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received 08 Mayıs 2023 • 08 May 2023
Kabul Tarihi • Accepted 08 Aralık 2023 • 08 December 2023

Ö z e t

2019 yılı aralık ayında Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından Çin’de sebebi belli olmayan fazlaca pnömoni hastası tespit edilmiş ve bildirilmiştir. İlk defa 12 Ocak 2020’de bu tür şikâyetlerin nedenlerinin yeni tip bir koronavirüs olduğu (2019-nCoV) belirtilmiş ve 11 Şubat 2020 tarihinde bu salgın “Covid-19” pandemisi olarak adlandırılmıştır. Özellikle hastalığın tedavisi için herhangi bir yöntem belirlenememesi nedeniyle bu salgın insanlarda korku, tedirginlik ve strese sebep olmuş ve bu duygular da insanların davranışlarında bozukluklar ve psikolojik sağlamlıklarında olumsuzluk durumunu ortaya çıkarmıştır. Bir şeye inanma yani din, hayatta karşımıza çıkan zor durumlara karşı bizi güçlü kılan, bize zorluklar karşısında güç veren manevi bir duygudur. Olağanüstü bir olay ve problemle baş başa kalan bireyler bu olayı anlamaya çalışırken diğer taraftan karşısına çıkan olaylarla dininden destek alarak başa çıkmaktadır. Hayatta karşı karşıya kaldığımız salgınlar, hastalıklar, tehlikeler veya bizi strese sokan olaylarla baş edebilmek ve bu durumdan kurtulmak için başa çıkma yöntemleri kullanılmaktadır. Bu çalışmada, Amasya il ve ilçelerinde ikamet eden ve resmi olarak covid-19 tanısı alıp hastalığa yakalanmış kişilerin (n=31) bu hastalığa yakalandıklarında bu hastalığın bir sağlık sorunu mu olduğunu düşündükleri yoksa hastalığı bir ceza olarak mı nitelendirdikleri, bu hastalıkla başa çıkmada dini başa çıkma yöntemlerine başvurup başvurmadıkları, hastalık sürecinde dini inanç ve ibadetlerinde farklılıklar olup olmadığı ve alternatif tıp yöntemlerine başvurup başvurmadıklarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışma grubunu, Amasya il merkezi ve ilçelerinde yaşayan ve 2020-2021-2022 yıllarında covid-19 salgınına yakalanan hastalar (n=31) oluşturmaktadır. Tesadüfi örneklem yöntemiyle seçilen bireylerle derinlemesine görüşme yapılmıştır. Araştırma neticesinde varılan sonuç covid-19 hastalığına yakalanan bireylerin çoğunluğu bu hastalığı küresel bir sağlık sorunu olarak görmektedirler. Covid-19 hastalığına yakalanan bireylerin bu hastalığa yakalandıklarında inanç durumlarını sorgulamadıklarını, dini başa çıkma yöntemlerini kullandıklarını, bu hastalıkla birlikte dini inanç ve ibadetlerinde farklılık olduğunu belirtmişlerdir. Bu hastalığa yakalanan bireylerin büyük çoğunluğunun covid-19 hastalığı ile başa çıkmak için alternatif tıpa yönelmekle birlikte dini başa çıkma yöntemlerine başvurdukları ortaya çıkmıştır.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Din psikolojisi • Covid-19 • Pandemi • Salgın
Din • Dini başa çıkma

A b s t r a c t

In December 2019, the World Health Organization (WHO) reported a significant number of pneumonia cases with unknown causes in China. On January 12, 2020, the reasons for such complaints were identified as a novel coronavirus (2019-nCoV), and on February 11, 2020, this outbreak was designated as the "Covid-19" pandemic. Especially due to the inability to determine any method for the treatment of the disease, this pandemic has caused fear, anxiety, and stress among individuals, resulting in disruptions in their behaviors and adverse effects on their psychological well-being. Belief in something, i.e., religion, is a spiritual feeling that empowers us and provides strength in the face of challenging situations in life. Individuals, when confronted with an extraordinary event or problem, seek to understand it while simultaneously drawing support from their faith to cope with the challenges. To cope with pandemics, diseases, dangers, or stressful events encountered in life, individuals employ coping mechanisms to overcome and get through such situations. This study aims to reveal the perceptions of individuals who officially received a diagnosis of covid-19 (n=31), residing in Amasya province and its districts, regarding whether they considered this disease as a health problem or perceived it as a punishment. Additionally, the study explores whether they turned to religious coping methods, any differences in their religious beliefs and practices during the illness process, and whether they resorted to alternative medicine methods. The study group consists of patients (n=31) who reside in the central district and districts of Amasya and who were affected by the covid-19 pandemic in the years 2020-2021-2022. In-depth interviews were conducted with individuals selected through a random sampling method. As a result of the research, the majority of individuals who contracted covid-19 perceive this disease as a global health problem. They indicated that they did not question their belief status when they contracted covid-19, used religious coping methods, and experienced differences in their religious beliefs and practices along with the illness. While a significant majority of individuals affected by this disease turned to alternative medicine to cope with covid-19, it was also revealed that they resorted to religious coping methods.

K e y w o r d s

Psychology of religion • Covid-19 • Pandemic • Epidemic
Religion • Religious coping

Giriş

Dinin insanların psikolojik durumları üzerindeki olumlu etkilerini hedef alan çalışmalar dünya genelinde çoğalmaktadır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, dindarlığın insanların karşılaştıkları zor olaylarla başa çıkmalarına, hayata pozitif bakmalarına, zorlu koşullardan bağımsız olarak geleceğe ümitle bakmalarına ve her şeyden önce insanın varoluşunun temel öğelerinden biri olan anlam arayışına yönelik sorularına cevap bulabilmelerine olanak sağladığı görülmektedir. Bir başka deyişle dindarlık, aslında bir başa çıkma yöntemi olarak tek başına tedavi edici bir özelliğe sahiptir. Son yıllarda din ve psikolojik sağlamlık arasında var olan ilişki çok yakından takip edilen konulardır (Kula, 2002: 234-255). Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda maneviyatın önemi, hayatımızda çok önemli yere sahip olan olaylarda yer bulmaktadır (Kula, 2005: 224).

İlk olarak Çin Wuhan'da ortaya çıktığı belirtilen Covid-19 salgını insanlığı çeşitli yönlerden etkisi altına aldığı gibi insanları psikolojik yönden de etkilemektedir (Kula, 2020: 683-694). Bu etki düzeyi insandan insana veya toplumdan topluma farklılık arz etmektedir (Erşahin, 2020: 415). Genellikle yaşanan salgın nedeniyle olumsuz etkilenen kişiler, bozulan psikolojisiyle başa çıkma yolunda din ya da dinî ritüellere başvurdukları kabul gören bir gerçekliktir. Bir kesim Allah'a daha çok yaklaşmak için daha fazla dinî ritüelleri (namaz kılmak, dua etmek, Kur'an-ı Kerim okumak vb.) yerine getirirken diğer bir kesim ise Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yapılan bazı fiillere (yardımseverlik, dürüstlük, merhametli olmak vb.) yönelmektedir. Yapılan pek çok çalışmada pandemi dönemleri olağandışı bir zaman aralığı olarak nitelendirilmekte ve bu olağandışı dönemlerde dini yönelimin daha çok olduğu belirtilmektedir (Okumuş, 2002: 339-373). İnsanlar, deprem, salgın, sel gibi olağanüstü olayların gerçekleşmesine neden olan faktörleri daha iyi anlamak için olağanüstü olaylara kimi zaman dinle ilgili anlamlar yüklemektedirler (Köse & Küçükcan, 2000: 108-109).

Bir şeye inanma, hayatta karşımıza çıkan zor durumlara karşı bizi güçlü kılan, bize zorluklar karşısında güç veren dini bir özelliktir. İnsanların karşılaştığı zorlukları olumlu ya da olumsuzla değiştirip değiştirmesinden çok karşılaştığı zorluklara karşı inancı önemli bir yere sahiptir. Bununla beraber din insanlara karşısına çıkan problemlerin karşılığını vereceğini vaad etmektedir (Kula, 2002: 242-254). Olağanüstü bir olay ve problemle baş başa kalan bireyler bu olayı anlamaya çalışırken diğer taraftan karşısına çıkan olaylarla dininden destek alarak başa çıkmaktadır (Cengil, 2007).

Çalışmada, koronavirüs-19 “Covid-19” olarak yer almakta olup, bazı çalışmalarda ise “Kovid-19” olarak da yer aldığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, Amasya il ve ilçelerinde ikamet eden ve resmi olarak Covid-19 tanısı alıp hastalığa yakalanmış kişilerin (n=31) bu hastalığa yakalandıklarında bu hastalığı bir sağlık sorunu olarak mı gördükleri yoksa bir ceza olarak mı nitelendirdiklerini tespit etmektir. Ayrıca bu hastalıkla başa çıkmada dini başa çıkma yöntemlerine başvurup başvurmadıkları, hastalık sürecinde dini inanç ve ibadetlerinde farklılıklar olup olmadığı ve alternatif tıp yöntemlerine başvurup başvurmadıklarını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Başta çıkma ve dini başta çıkma ile ilgili literatürde çok sayıda çalışmanın olduğu bu araştırmanın literatür kısmında da bahsedilmiştir. Ancak genel olarak literatür incelendiğinde, dini başta çıkmanın salgın dönemlerindeki etkisini inceleyen çok sayıda çalışmaya rastlanılmamaktadır. Dolayısıyla genel anlamda bu çalışma, salgın dönemlerinde kullanılan başta çıkma durumlarını ve inanç durumlarını sorgulayıp sorgulamadıklarını, inanç ve ibadetlerde farklılık olup olmadığını araştırmaktadır. Bireylerin nasıl bir reaksiyon gösterdiklerini ortaya çıkarmak açısından da bu çalışmanın diğer çalışmalar gibi önemli bir boşluğu doldurma konusunda alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

a. Kavramsal Çerçeve

a.a. Covid-19 Pandemisi

“Pandemi” kelimesi, Yunanca bir kelime olan “herkes” manasına gelen demos kelimesinden türemektedir. Genel manada, bir ülkenin hepsini ya da bir veya birden çok kıtada çokça bulaşıcı hastalık salgınına atıf yapmaktadır (Honigsbaum, 2009: 373). Harris’in çalışmasında Pandemi, “Dünya çapında veya çok geniş bir alanda, uluslararası sınırları aşan ve genellikle çok sayıda insanı etkileyen bir salgın” olarak belirtilmektedir (Harris, 2020: 176-182).

Dünyayı eski zamanlardan bugüne değin etkileyen salgınlar bize şunu göstermiştir ki pandemi, sınır tanımayan ülkelere rahatlıkla ulaşıp küresel olarak sağlık ve ekonomi başta olmak üzere pek çok alanı çok ciddi bir şekilde tehdit eden bir süreçtir (Verikios vd., 2015: 1225-1255). Bu süreçlerin doğrudan doğruya etkisi altında kalanlar için bazen zayıflatıcı bir etki bazen de ölümle sonuçlanan durumların ötesinde, pandemiler genellikle bazı psikolojik, ekonomik ve sosyal konularda olumsuz sonuçlara neden olmaktadır (Davies, 2013: 20-24).

a.b. Dini Başa Çıkma

İnsanlar, yaşamı boyunca olumsuz olaylarla karşılaşınca bunların üstesinden gelebilmek amacıyla çabalamakta, bu çabalar “başa çıkma stratejileri” olarak nitelendirilmektedir. Başa çıkma kavramı "kaygı yaratan olaylar veya durumlarla davranışsal, bilişsel, fizyolojik, duygusal ve çevresel düzenleme yapma çabası ile cevap vermek" olarak nitelendirilmektedir (Compas vd., 2001: 87-127).

Olağanüstü bir olay ve problemle baş başa kalan bireyler bu olayı anlamaya çalışırken diğer taraftan karşısına çıkan olaylarla dininden destek alarak başa çıkmaktadır (Cengil, 2007). İnsanların hayatlarında strese sebep olan bir olayla karşı karşıya kalmaları durumunda kişinin sahip olduğu inançları ve dini olarak yapmış oldukları pratikleri, ortaya çıkan problemi çözebilmede değerli bir konuma sahiptir. Bundan dolayı, bireyin yaşantısında dini inancın önem arz eden bir konumda olması halinde başa çıkma sürecinde de dinin o denli yer alması o kadar artmaktadır (Kula, 2005: 272).

Dini başa çıkma oldukça zengin bir süreci içeren, stresli ve üzüntülü durumlarda problemlerin, dini inançlar, davranışlar, değerler (Aytan, 2012: 40-41) ve ilahi gücün karşılaşılan tüm bu sorunlara yardım ettiği duygusu ile sorunların anlam kazanabilmesinde (Köylü, 2010: 27), anlamın korunabilmesinde ya da dönüştürülmesinde, sorunları hafifletmede ya da engellemede ve sorunun çözümünün kolaylaştırılmasında kullanılmaktadır (Aytan, 2012: 40-41).

Dini başa çıkma tutumları başka başa çıkma yöntemlerine göre çok daha başarılı olmaktadır. Bunun en büyük sebebi ise dini başa çıkmanın, başka başa çıkma yöntemlerini etkileyerek onları harekete geçirmesi ve genel anlamda insanların kendi çabaları ile kontrol edilemeyecek durumlarda kullanılmasıdır (Topuz, 2003: 71). Dini başa çıkma ile başa çıkmayı kıyasladıkları araştırmada, kullanılan dini başa çıkma yöntemlerinin diğer başa çıkma yöntemlerine göre sonuç bakımından daha önemli ve eşsiz bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır (Tokur, 2011: 75).

b. Yöntem

Araştırmada kullanılan yöntem ise nitel araştırma yöntemlerinden biri olan mülakat tekniğidir. Bu araştırma yarı yapılandırılmış mülakat sorularından oluşmuş olup, betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Mülakat formunda katılımcıların yaş, cinsiyet, ekonomik durum, inanç durumu vb. bilgilerin yer aldığı ifadeler yer verilmiştir. Açık uçlu sorularda ise görüşmeler ses kaydına alınmış ve daha sonrasında betimsel analiz

yapılarak çalışmaya aktarılmıştır.

b.a. Çalışma Grubu

Mülakata 31 Covid-19 hastası katılmıştır. Bu çalışma grubunu, Amasya il merkezi ve ilçelerinde yaşayan ve 2020-2021-2022 yıllarında Covid-19 salgınına yakalanan hastalar oluşturmaktadır.

b.b. Veri Toplama Aracı

Çalışmada yarı yapılandırılmış sorularla derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Mülakat esnasında katılımcıların kendilerini olabildiğince rahat ifade edebilmeleri için açık uçlu soru tekniği kullanılmış ve her söyledikleri yazıya dökülmüştür.

b.c. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Araştırmaya katılan hastalar Amasya il merkezi ve ilçelerinde yaşayan, 2020-2021-2022 yıllarında covid-19 salgınına yakalanmış hastalardan cinsiyete göre eşit olacak şekilde rasgele seçilerek çalışmaya katkı vermek isteyenler arasından seçilmiştir. Hastalığa yakalan kişilerle hastalıkları atlattıkları süre zarfından 1 ay sonra bire bir görüşme gerçekleştirilmiş, yapılan araştırma hakkında bilgi verilmiş ve görüşmeye devam etmek isteyen kişiler ile yarı yapılandırılmış mülakat sorularıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. 31 hasta görüşmeyi kabul etmiş ve araştırmamızın örneklemini oluşturmuştur. Araştırmamızdan elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemiyle analiz edilerek araştırmaya aktarılmıştır.

c. Demografik Özellikler

Çalışma grubunun demografik özellikleri aşağıdaki Tablo-1’de sunulmaktadır.

Tablo-1:
Araştırmaya katılanların demografik özellikleri

		n	%
Cinsiyet	Erkek	14	45,16
	Kadın	17	54,84
Ekonomik Durum	Kötü	0	-
	Orta	16	51,61
	İyi	15	48,39
Yaş	18-35	14	45,16
	36-50	13	41,94
	51+	4	12,90
Eğitim Durumu	Lise	5	16,13
	Ön Lisans	4	12,90
	Lisans	20	64,52

	Yüksek Lisans	2	6,45
Medeni Durum	Evli	27	87,10
	Bekâr	4	12,90

Bu araştırma, 31 Covid-19 hastası bireyle yapılmıştır. Derinlemesine görüşme yapılan bireylerin %45,16'sı erkek bireylerden, %54,84'ü ise kadın bireylerden oluşmuştur. Araştırmaya gönüllü olarak katılanların %87,10'u evli, %12,9'u ise bekâr olduğunu belirtmiştir. Araştırmaya katılanların eğitim durumu ise %16,13'ü lise, %12,9'u ön lisans, %64,52'si lisans ve %6,45'i ise yüksek lisans mezunu olduğunu belirtmiştir. Araştırmaya katılanların ekonomik durumları incelendiğinde kötü durumda olduğunu belirten çıkmazken %51,61'i orta ve %48,39'u iyi durumda olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılanların yaş oranları ise %45,16'sı 18-35 yaş aralığında, %41,94'ü 36-50 yaş aralığında ve %12,92'u ise 51+ yaş olduğunu beyan etmiştir.

Araştırmaya katılan 31 bireyin homojen dağılım gösterdiği, medeni durumlarının ise %87 evli olduğu, ekonomik durumlarının homojen olarak orta ve iyi olduğu, yaş düzeylerinin ve eğitim durumlarının da yine homojen bir dağılım gösterdiği görülmüştür.

d. Bulgular

Katılımcılarla yapılan mülakat görüşmelerinde Covid-19 hastalığı bir ceza mı yoksa sağlık sorunu mu? Şeklindeki sorumuza katılımcıların vermiş olduğu cevaplara göre, katılımcılar %67,74'ü bu hastalığı küresel bir sağlık sorunu, %12,9'u bir ceza olarak nitelendirmiştir. Hem ceza hem de küresel bir salgın diyenlerin oranı ise %19,35'dir. Yapılan mülakatta Covid-19'u küresel bir sağlık problemi olarak görüyoruz diyenlerin yanında Tanrı'nın bir imtihanı olarak görüyoruz diyenler de olmuştur.

Katılımcılardan D-12 "...küresel güçlerin bir dünyaya müdahalesi olduğunu ilk etapta onu düşündüm. Yani küresel güçlerin dünyayı dizayn etme çabası olarak ilk etapta aklıma geldi." D-19 ise "...biz bu dünyaya bir imtihan yeri olarak gönderildik. Belki biz insanların birebir dahli olmazsa bile Allah'ı Teâla insanları zaman zaman denemektedir. Bazen sağlıklı, bazen hastalıklar, bazen fakirlikle, bazen zenginlikle..." şeklinde açıklamada bulunan katılımcılar da bulunmaktadır. Literatüre baktığımızda ise; Karagöz (2022) yaptığı çalışmada sağlık çalışanlarının, salgının ortaya çıkış sebebi ile ilgili olarak farklı değerlendirmelerde bulduklarını, doğal bir salgın diyenlerin oranını ise %25 olarak tespit etmiştir. Karaca ve Doğan (2021) yaptıkları çalışmada, katılımcıların %35,2'si virüsün ortaya çıkma ve yayılma sebebini doğal bir olay olarak değerlen-

dirirken katılımcıların %28,2'si virüsün biyolojik silah olduğunu ifade etmişlerdir. Üçüncü sırada (%16,7) virüsün ilahi bir uyarı olduğu görüşü bulunmakta, dördüncü sırada (%13,7) virüsü ilahi adalet gereği Allah'ın gönderdiği bir ceza olarak algılayanlar gelmektedir. Açık uçlu bırakılmış seçeneğe görüşlerini yazanlar (%6,2) da olmuştur. Bunlardan iki kişi virüsün şekil değiştirmiş doğal bir virüs olduğunu, her şeyin Allah'ın kontrolünde olduğunu ve imtihana sabretmek gerektiğini belirtirken iki kişi laboratuvarında üretildiğini, kazayla dışarı çıktığını, özensiz ve sonuçları tahmin edemeyen insanların yaydığı zoonotik bir virüs olduğunu belirtmiştir.

İnternet arama motorları taranarak gerçekleştirilen bir araştırmada, Hristiyanların bazısının salgını kıyametin habercisi ve Mesih'in dönüşünün işareti olarak anlamlandığı, bazı radikal Hristiyanların eşcinsellik, küfür, kürtaj, çevre kirliliği, paganizm ve büyücülük, kadınların ev dışında çalışması gibi günahların cezası olduğunu düşündükleri belirlenmiştir. Salgının dünyanın "Tanrı'ya sırtını dönmesinden" kaynaklandığını iddia edenler bulunmaktadır (Dein, 2020). Gashi (2020) yaptığı araştırmada ise katılımcılara "Koronavirüs konusunda ne düşünüyorsunuz?", "Koronavirüsü nasıl anlamlandıryorsunuz? Kader mi, bela mı, imtihan mı? Bu hastalık neden sizin başınıza gelmiş olabilir?" sorduğu soruya katılımcıların tamamı virüsün bir imtihan olduğunu ifade ettiklerini belirtmiştir.

Ülkemizde yapılan bir diğer araştırmada sosyal medya kullanıcılarının yaşadıkları açıklamak için dinî atıf yaparak "imtihan, "uyarı", "ders", "ilahi ceza" gibi kavramları kullandıkları (Yapıcı, 2020); diğer bir araştırmada ise salgının ilahi bir imtihan (%29) ve ceza (%9) olarak değerlendirildiği belirlenmiştir (Kaplan Vd., 2020). Kalgı'nın (2021) yaptığı araştırmada ise koronavirüs salgınına ilahi bir ceza veya imtihan olarak bakanların oranını %44 olarak ortaya konulmaktadır. Kaplan, Sevinç ve İşbilen (2020), yaptıkları araştırmada koronavirüsü nasıl anlamlandırıyor sorusuna katılımcılar; Koronavirüs algısıyla ilgili anlamlandırma biçiminin nasıl olduğunu, doğaüstücü/din eksenli atıflarda mı yoksa doğalcı atıflarda mı bulunduğu tespit etmek üzere katılımcılara bir dizi ifade verilmiş ve birini tercih etmeleri istenmiştir. Seçeneklerden ikisi doğalcı ve ikisi de doğaüstücüdür. Bir seçenek ise siyasi komplo teorileri ile ilgilidir. En yüksek oran (%30,6) ile "Bu salgının arkasında siyasi veya ekonomik küresel bir manipülasyon vardır" seçeneğine aittir. Bunu daha sonra %29,6 ile "Koronavirüs İlahi bir imtihandır" ve %22 ile "Koronavirüs doğal bir salgındır, özel bir anlam yüklemiyorum" ifadeleri takip etmektedir. Görüldüğü gibi doğaüstücü atıfta bulunanların oranı, doğalcı atıfta bulunanlara göre daha yüksektir. Öte

yandan bunun ilahi bir imtihan olduğu düşünenlerin yüksek olmasına rağmen, bunun ilahi bir ceza olduğunu düşünenlerin oranı oldukça düşüktür (%9,5).

Bulut ve Koç (2022) yaptıkları araştırmada cinsiyet değişkeninin Covid-19 salgını ve inanç ilişkisini yordadığı, kadın ve erkek katılımcılar arasında farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Genel olarak kadın katılımcıların Covid-19 hastalığının menşei hakkında erkeklerden farklı düşündükleri ve kadınların Covid-19'a yakalanmanın kaderde olduğunu ve Covid-19'un insanlara bir bela/ceza için gönderildiğini düşündükleri tespit edilmiştir.

İnanç durumuyla ilgili “Covid-19 hastalığına yakalandığınızda neler hissettiniz inanç durumuzu sorguladınız mı?” şeklinde sormuş olduğumuz soruda ise katılımcılar ilk başta yaşanan belirsizlikten dolayı özellikle inanç durumlarını sorguladıklarını, hayatlarını gözden geçirdiklerini, Covid-19 salgının sıradanlaşmaya başlaması ile bu durumun normalleşmeye başladığını belirtmişlerdir. Yaşantısını Covid-19 hastalığına yakalanmadan önce de inançlı bir şekilde geçiren bireylerin bu durumu da daha çok tevekkül ile karşıladıkları, yaşantısına dini anlamda inanç ve ibadetne dikkat etmeyen katılımcıların belirsizlik nedeni ile korku yaşadıkları görülmüş ve gözlemlenmiştir.

Bu soru doğrultusunda katılımcıların %64,52'si inanç durumumu sorgulamadım, inanç durumumda farklılık yoktur derken, %35,48'i ise inanç durumumu sorguladım, inanç durumumda farklılık vardır cevabını vermişlerdir. Literatüre baktığımızda Gürsu ve Bayındır (2021) yaptıkları araştırmada hastalık sürecinde birtakım dini/manevi sorgulama ya da atif yapıp yapmadıkları sorulduğunda %53,33'ü sorgulama yaptım, %46,67'si sorgulama yapmadım demişlerdir. Ayrıca Covid-19 sürecinden sonra katılımcıların neredeyse tamamının hayatın anlamına yönelik düşüncelerinde değişiklikler olduğu anlaşılmaktadır. Sadece bir katılımcı hayatın anlamına yönelik düşüncesinde değişiklik olmadığını ifade etmiştir. Yine Karataş'ın, (2020) 520 kişi ile gerçekleştirdiği çalışmasında; korona virüs yayılmaya başladıktan sonra katılımcıların %67,5'inin hayatın anlamını sorgulama durumlarının da arttığı bulgusuna ulaşmıştır.

Covid-19 hastalığıyla başa çıkmada dini başa çıkma yöntemlerini kullanıp kullanmadıklarıyla ilgili soruya ise katılımcılar bol bol dua ettiklerini katılımcıların çoğunluğu dua ettiğini, bazılarının ise diğer başa çıkma yöntemlerini kullandıklarını söylemişlerdir. Çalışmada en sık kullanılan dini başa çıkma şekillerinden biri dua (Pargament, 1997) olarak karşımıza çıkmıştır. Okan ve Ören (2021) yaptıkları çalışmada özellikle dua ederek, tevekkül ederek, bu sürecin bir imtihan olduğunu düşünerek

ve ibadetlerini yerine getirerek hareket edenlerin bu süreçten daha az etkilendiklerini ortaya koymuşlardır.

Bu soru doğrultusunda katılımcıların %90,32'si hastalığı atlama dini başa çıkma yöntemlerini kullandığını, bu yöntemin çoğunlukla dua olduğunu beyan etmişlerdir. %9,68'i ise dini başa çıkma yöntemlerine başvurmadığını belirtmiştir. Covid-19 salgını döneminde yapılan çalışmalarda çoğunlukla dini başa çıkma yöntemlerinde artış tespit edilmiştir. Genel popülasyonla yapılan bir çalışmada katılımcıların büyük çoğunluğunun (%86) salgın süreciyle başa çıkmak için "dua, ibadet ve zikir" gibi dini etkinliklere yöneldikleri görülmüştür (Kaplan vd., 2020). Fardin'in İran'da yaptığı bir çalışmada da İranlı ailelerin birlikte dua ettikleri, Kur'an-ı Kerim'i okumaya daha fazla zaman ayırdıkları tespit edilmiştir. Covid-19 hastaları ile ilgilenen acil sağlık çalışanları ile nitel araştırma deseni ile gerçekleştirilen bir çalışmada ise katılımcıların pandemi gibi zorlu durumlarla başa çıkabilmek için dini başa çıkmayı kullandıkları belirlenmiştir (Munawarand Choudhry, 2020).

Uluslararası bir çalışmada, salgın döneminde bireylerin ibadet aktivitelerinin yoğunlaştığı, Google'da "dua" aramalarının Nisan 2020'de neredeyse iki katına çıktığı görülmüştür. İnternet tarama motorlarında "Tanrı, Allah ve Muhammed" terimlerinin aranmasında önemli ölçüde artış olduğu tespit edilmiştir. Amerikalıların %55'inin pandeminin sona ermesi için dua ettiğinin belirlendiği çalışmada virüs nedeniyle dua eden bireylerin %15'inin daha önce nadiren ya da hiç dua etmediği, %24'ünün herhangi bir dini inancı olmayanlardan oluştuğu bulgular arasındadır (Bentzen, 2020; Dein, 2020).

Salgın hastalıklar, doğal afetler gibi olağanüstü durumların kişilerin daha sıkı bir şekilde dine yöneldikleri ve dinden bu süreci atlama destek aldıkları zamanlar olduğu görülmektedir. Covid-19 salgın dönemi de böyle zamanlardandır. Bu açıdan pek çok araştırmacı dinî inanç ve ritüellerin virüsle mücadelede koruyucu bir faktör ve bir direnç unsuru olabileceğini vurgulamaktadır (Koenig, 2020; Hong & Handal, 2020). Bu dönemde aktif çalışan sağlık çalışanlarıyla gerçekleştirilen bir çalışmada dinsel inanışa sahip olma ve ibadet etme düzeylerinde artış bildirilenler (%16) olmuştur (Ersoy vd., 2020). Covid-19 hastalarıyla ilgilenen acil sağlık çalışanlarıyla nitel araştırma deseniyle gerçekleştirilen bir çalışmada ise katılımcıların pandemi gibi zorlu durumlarla başa çıkabilmek için dini başa çıkmayı kullandıkları belirlenmiştir (Munawar & Choudhry, 2020).

Gana'da yapılan bir çalışmada, Covid-19 süreciyle birlikte kişilerin daha fazla dua ettikleri ve bunun neticesinde kendilerini daha huzurlu

ve iyi hissettikleri sonucu elde edilmiştir. Aynı araştırmada araştırmaya katılan bireylerin %37,9'unun Covid-19 süreci öncesine göre daha fazla dua ettikleri sonucuna ulaşılmıştır (İddi vd., 2021: 1-21). Bu sonuç, çalışmayla benzer sonuçlar göstermektedir. Kolombiya ve dünya ülkeleri üzerine araştırmaların yapıldığı iki çalışmada ise Meza (2020) ve Bentzen (2020) dini başa çıkmanın Covid-19 sürecinde çokça kullanıldığını göstermektedir. Ortaya çıkan bu sonuç uzun zamanlardır bilim camiasında tartışma konusu olan, doğal afet dönemleri ve salgın ile dini davranışlar arasındaki ilişkiyi anlama noktasında önemli bir husustur. Aynı şekilde daha önceki salgın hastalık dönemlerinde ortaya konulan araştırmalarda da kişilerin dine daha çok yöneldikleri ve dua ettikleri görülmektedir. Olağanüstü dönemler olarak adlandırılan salgın dönemlerinde kişilerin dine daha fazla yöneldikleri bilinmektedir (Kaplan, 2020). Hatta bu dönemlerde herhangi bir inanca sahip olmayanların bile dine yöneldiği, dini bir inanca sahip olanların ise dinin emir ve yasaklarını yerine getirmede daha titiz davrandıkları da araştırmalar neticesinde elde edilmiştir (Okumuş, 2020). Covid-19 sürecinde yapılan başa çıkma ile ilgili araştırmalar incelendiğinde bazı benzer sonuçların elde edildiği görülmektedir (Salin vd., 2020).

Yine salgın dönemi çalışmalarına bakıldığında, bireylerin dua etme sıklığının arttığı ve bu suretle kendilerini daha iyi hissettikleri sonucuna ulaşılmıştır (İddi vd., 2021). Karslı'nın (2020) çalışmasında da Covid-19'dan korunmak için katılımcıların çoğunlukla dua ibadetine başvurdukları tespitine yer verilmiştir. Gürsu & Bayındır (2021) yaptıkları çalışmada, Covid-19 hastalık sürecimde dua'ya başvurduğum diyenlerin oranı %83, herhangi bir dinî pratiğe müracaat etmeyenlerin oranı %17 çıkmıştır. Özcan'ın (2020) araştırmasında ise katılımcıların Covid-19 salgınıyla mücadele sürecinde dini başa çıkma tarzlarını daha fazla kullandıkları, Allah'a daha fazla yöneldikleri, salgını bir imtihan olarak değerlendirdikleri ve sıklıkla duaya müracaat ettikleri tespit edilmiştir. Alandaki çalışmalar bu çalışmayı destekler niteliktedir.

Genel olarak dini başa çıkmayla ilgili alanda yapılan araştırmalara bakıldığında ise cinsiyet değişkenine göre dini başa çıkma düzeyleriyle ilgili farklı çalışmalarda birbirinden farklı sonuçlara ulaşıldığı tespit edilmektedir (Abanoz, 2020). Gürsu & Bayındır (2021) yaptığı çalışmada, erkekler ile kadınların dinî yönelim ortalamaları arasında ise anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Araştırma bulguları doğrultusunda katılımcıların yaşları yüksek olan katılımcıların Covid-19 pandemi sürecinde yaşanan çeşitli problemlerle başa çıkarken dini enstrümanları kullanma noktasında bir avantaj sağladığı anlaşılmaktadır (Angın, 2021).

Covid-19 hastalığı öncesi, yakalandığınızda ve sonrasında yaşadığınızı dini inanç ve ibadet olarak değerlendirir misiniz? Sorusuna ise katılımcılar yaşantısına dini anlamda devam eden bireylerin hastalık sonrasında da dikkat ettiği ancak hastalık anında insanın inanç ve ibadet anlamında daha dikkatli olduklarını belirtmişlerdir. Hastalık sonrası Covid-19 salgınının azalmasıyla birlikte korkunun kaybolmasının ise kendilerinde tekrardan bir rahatlığa sebep olduğunu belirten katılımcılar da olmuştur.

Bu soru doğrultusunda farklılık olduğunu belirtenlerin oranı %58,06; farklılık olmamıştır diyenlerin oranı ise %41,94 olmuştur. Literatüre baktığımızda Bulut & Koç (2022) yaptıkları çalışmada, katılımcılar Covid-19 oldukları süreçte bireysel olarak dinî hassasiyetlerinde artış olduğunu, Covid-19'dan korunma ve hastalığın iyileşmesinde inancın etkili olduğunu belirtmişlerdir. Covid-19 salgını sürecinde gençlerin dine eğilimlerinde artış olduğu, sabır, şükür ve tevekkül şeklindeki olumlu dinî başa çıkma yöntemlerini kullandıkları ve ibadetlerinde artış gibi manevi değişimler ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Sami, 2020). Kalgı (2021) yaptığı çalışmada “Koronavirüse (Covid-19) yakalandıktan sonra dinî düşüncelerinizde bir değişiklik oldu mu? Değişiklik olduysa ne gibi değişiklikler oldu? Açıklar mısınız?” sorusu yöneltilmiş ve sonuç olarak %12,5’i Covid-19 hastalığına maruz kaldıktan sonra dinî duygu, düşünce ve davranışlarında farklılık olduğunu ve bu farklılığın bireylerin ibadetlerinde bir artışa neden olduğunu belirtirken, %87,5’i ise Covid-19 hastalığına yakalandıktan sonra dinî duygu ve düşüncelerinde bir değişiklik olmadığını ifade etmiştir.

Covid-19 hastalığına yakalanan bireylerin alternatif tıp yöntemlerine yönelme durumları incelendiğinde ise daha çok bitkisel takviye aldıkları görülmektedir. Bu soru doğrultusunda alternatif tıp yöntemlerine yöneldiğini belirtenlerin oranı %93,55 olmuştur. Bulut ve Koç (2022) yaptıkları çalışmada Covid-19 hastalığından korunmak için hadislerde önerilen bitkisel ilaçları kullanıyorum cevabını verenlerin yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Alandaki bu sonuçlar da, bu araştırma sonuçlarını desteklemektedir.

S o n u ç

İnsanlar, salgın, deprem, sel gibi ortaya çıkan krizlerin ortaya çıkmasına neden olan etkenleri anlamak ve anlamlandırmak için ortaya çıkan krize bazen dinî yüklemeler yapmaktadırlar (Köse & Küçükcan, 2000). Bu araştırma, Covid-19 salgınına yakalanan kişilerin hastalığı anlamlandırma durumları, hastalıkla başa çıkmada dini başa çıkma yöntemlerine başvurup başvurmadıklarını, dini inanç ve ibadetlerinde farklılık

olup olmadığını, ortaya koyma bakımından önem arz etmektedir. Bu anlamda alana katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Covid-19 salgınına yakalanan bireyler daha çok bu salgını küresel bir sağlık sorunu olarak görmekteyiz. Yine bu hastalığı ilk duyduklarında belirsizlik sebebi ile inanç durumlarını sorguladıkları, belirsizlik kalkması ile normalleştiklerini belirtmişlerdir. Hastalık sürecinde daha çok dua ettiklerini, dini başa çıkma yöntemlerini kullandıklarını belirtmişlerdir. Hastalık öncesi, anı ve sonrası dini inanç ve ibadet olarak çok fazla farklılaşma olmadığı hastalık anı ve sonrasında daha çok dini başa çıkma yöntemlerine yöneldiklerini dikkat ettiklerini hastalık atlatılması ve belirsizlik kalkmasıyla birlikte bir rahatlama olduğu görülmüştür. Hastalık sürecinde alternatif tıpa yönelmekle birlikte dini başa çıkma yöntemlerine başvurdukları görülmüştür.

Daha fazla sayıda denek ile sınırlama olmadan farklı bölgelerde yapılacak olan çalışmalar, ortaya çıkacak olan sonuçların daha farklı sonuçlar ortaya konması açısından faydalı olacaktır. Bu konuyla ilgili daha ayrıntılı sonuçların ortaya konulabilmesi adına karma çalışmaların yani hem nicel hemde nitel çalışmaların kapsamlı bir şekilde birlikte yapılması, din psikolojisi alanına önemli katkılar sağlayacak ve bu gibi salgın hastalık durumlarında dini başa çıkma konularının araştırılmasını da alana büyük ölçüde katkısı olacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

Ayten, A. (2012). *Tanrı'ya sığınmak: Dini başa çıkma üzerine psikososyal bir araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Bentzen, J. (2020). *In crisis, we pray: Religiosity and the covid-19 pandemic*, CEPR.

Bentzen, J. (2020). *Rising religiosity as a global response to covid-19 fear*. <https://cepr.org>. (Erişim: Haziran 2020).

Bulut, İ. & Koç, A. (2022). Covid-19 salgını inanç ilişkisi. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 22(1), 281-312.

Cengil, M. (2007). *Olağanüstü olaylar baş etme ve din*. www.aktuelpsikoloji.com. (Erişim: Aralık 2007).

Compas, B. E., Connor-Smith, H. Saltzman, A. H. Thomsen, & M. E. Wadsworth. (2001). Coping with stress during childhood and adolescence: Problems, progress, and potential in theory and research. *Psychological Bulletin* 127(1), 87-127.

Davies, S.E. (2013). National security and pandemics. *UN Chronicle*, 50(2), 20-24.

Dein, S., Lewis, C. A., Loewenthal, K. M. & Pargement, K. I.

(2020). Covid-19, mental health and religion, an agenda for future research. *Mental Health, Religion and Culture*, 23(1), 1-9.

Ersoy, S., Koç Özkahraman, Ş. & Ersoy, İ. H. (2020). Covid-19'lu hastalara tedavi ve bakım veren sağlık çalışanlarının görüşlerinin belirlenmesi. *Turkish Studies*, 15(6), 1037-1049.

Erşahin, Z. (2020). Kriz ve afet dönemlerine psikolojik bakış. [içinde] *Küresel salgınlara farklı bakışlar ve psikolojik, sosyolojik, dinî, kültürel, tarihi, hukuki ve siyasi analizler*. (ss. 407-449). Ed. E. Okumuş. Ankara: Eskiyeeni Yayınları.

Gashi, F. (2020). Koronavirüse yakalanmış kişilerde tedavi döneminde dini başa çıkmanın etkisi. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 511-535.

Gürsu, O. ve Bayındır, S. (2021). Covid-19 hastalığını geçiren sağlık çalışanlarının başa çıkma sürecinde din ve maneviyat. *Turkish Academic Research Review*, 6(1), 181-220.

Harris, L. (2020). The impact of covid-19 pandemic on corporate social responsibility and marketing philosophy. *Journal of Business Research*, 116, 176-182.

Hong, B. A. & Handal, P. J. (2020). Science, religion, government, and sars-cov-2, a time for synergy. *Journal of Religion and Health*, 59 (5), 2263-2268.

Honigsbaum M. (2009). Historical keyword pandemic. *The Lancet*, 373.

Iddi, S., Obiri-Yeboah, D., Aboh, I. K., Quansah, R., Owusu, S. A., Enyan, N. I. E., Kodom, Y. V., Nsabimana, E., Jansen, S., Ekumah, S., Boamah, S. A., Boateng, G. O., Doku, D. T. & Armah, F. A. (2021). Coping strategies adapted by ghanaians during the covid-19 crisis and lockdown: A population-based study. *PLoS One*, 16(6), 1-21.

Kalgı, M. E. (2021). Covid-19 salgınına yakalanan kişilerde din-darlık ve dinî başa çıkma. *Marife*, 21(1), 131-150.

Kaplan, H., Sevinç, K. & İşbilen, N. (2020). Doğal afetleri anlamlandırma ve başa çıkma: Covid-19 salgını üzerine bir araştırma. *Turkish Studies*, 15(4), 579-598.

Koenig, H.G. (2020). Maintaining health and well-being by putting faith into action during the Covid-19 pandemic. *Journal of Religion and Health*, 59(5), 2205-2214.

Köse, A. & Küçükcan, T. (2000). *Doğal afetler ve din*. İstanbul: T.D.V. İsam Yayınları.

Köylü, M. (2010). Ruh ve beden sağlığı ile din ilişkisi üzerine ya-

pılan araştırmaların bir değerlendirmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28(28), 5-36.

Kula, N. (2002). Deprem ve dini başa çıkma. *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 242-254.

Kula, N. (2005). *Bedensel engellilik ve dini başa çıkma*. İstanbul: Değerler Eęitimi Merkezi Yayınları.

Kula, N. (2020). Koronavirüs salgını üzerine spiritüel bir okuma denemesi. *Turkish Studies*, 15 (6), 683-694.

Meza, D. (2020). In a pandemic are we more religious? Traditional practices of catholics and the covid-19 in southwestern colombia. *International Journal of Latin American Religions*, 4(2), 218-234.

Munawar, K. & Choudhry, F.R. (2020). Exploring stress coping strategies of frontline emergency health workers dealing covid-19 in Pakistan: A qualitative inquiry. *American Journal of Infection Control*, 49(3), 286-292.

Okan, N. & Ören, A. (2021). Covid-19 sürecinde yaşanan olumsuz duygularda dini başa çıkmanın rolü. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 56, 359-380.

Okumuş, E. (2020). Olağanüstü zamanlarda din: Küresel covid-19 örneği. [içinde] *Küresel salgınlara farklı bakışlar ve psikolojik, sosyolojik, dinî, kültürel, tarihi, hukuki ve siyasi analizler*. (ss. 173-206). Ed. E. Okumuş. Ankara: Eskiyei Yayınları.

Özcan, Z. (2020). Yükleme, kaygı ve başa çıkma bağlamında covid-19 salgınına dini bakış. [içinde] *Dindarlık, kişilik ve ruh sağlığı*. (ss. 255-283). Ed. N.Gencer & M. Cengil. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Pargament, K.I. (1997). *The psychology of religion and coping: Theory, research, and practice*. New York: Guilford Press.

Tokur, B. (2011). *Stres - dindarlık ilişkisi üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Topuz, İ. (2003). *Dini gelişim seviyeleri ile dini başa çıkma tutumları arasındaki ilişki üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Verikios, G., Sullivan, M., Stojanovski, P., Giesecke, J. & Woo, G. (2015). Assessing regional risks from pandemic influenza: A scenario analysis. *The World Economy*, 39(8), 1225-1255.